

Ідзьо Віктор Святославович,
доктор історичних наук, професор,
академік Міжнародної академії наук Євразії,
ректор Українського державного університету,
м. Москва

УДК 930 (477)

Політичні взаємовідносини Русі-України з Австрійським герцогством середини XIII ст.

Політичні взаємовідносини Русі-України в XIII ст. з державами Центральної та Західної Європи залишаються нез'ясованими й до нині [4, с. 202–206; с. 368 – 375].

У радянський час у контексті вивчення зовнішніх зв'язків Київської Русі з країнами Центральної та Західної Європи ці питання намагалися з'ясувати: російські історики – А.Н. Сахаров [10, с. 23 – 54; с. 21 – 34], В.Т. Пашуто [7, с. 45 – 62; с. 12 – 28], з українських істориків – київський дослідник М.Ф. Котляр [3, с. 122 – 123].

Однак, праці зазначених вище вчених не аналізували історичний розвиток Русі-України з Австрією у визначений період української історії, в них не йшлося про результати досліджень політичних взаємовідносин цих держав у XIII столітті [3, с. 194 – 195].

Слід зауважити, що взаємовідносини Русі-України у XIII столітті з країнами Центральної та Західної Європи й, зокрема, – з Австрійським герцогством детально розглянуто в окремих наукових статтях та науковій монографії «Українська держава в XIII столітті», тому дане дослідження присвячене питанням взаємовідносин Української держави з Австрійським герцогством виключно у 1235 – 1253 роках. Задля подальших більш глибоких досліджень українсько-австрійських відносин у XIII столітті на сьогодні вкрай необхідно вивчення історичних матеріалів австрійських, угорських, польських, німецьких та чеських архівів [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Характерним є те, що взаємовідносини Русі-України з Австрійським герцогством прослідковуються уже у 1230-х роках, коли Данило Романович, тоді – князь Волинський, вступає в союз з Австрійським герцогом Фрідріхом II (Войовником) Бабенбергом. Як результат переговорів між Волинським князем Данилом та Австрійським герцогом Фрідріхом II (Войовником) Бабенбергом був укладений наступальний союз проти Угорського королівства [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Про це йдеться й у короткому свідченні Галицько-Волинського літопису про похід імператора Фрідріха II Гогенштауфена на Австрію. Князі Данило та Василько ходили у 1235 – 1237 роках походом в Австрію на допомогу австрійському герцогу Фрідріху II Бабенбергу [8, с. 234].

Похід був вдалий, спільно українські та австрійські війська розбили військо німецького імператора й заставили тим самим його укласти мир з герцогом Австрії. Подальший рух українсько-австрійських військ був спрямований на Угорщину як союзника німецького імператора. Однак перед цим походом австрійський герцог Фрідріх II та волинський князь Данило Романович вирішили остаточно розгромити імператора, для цього вони збирали усі наявні волинські та австрійські війська. Але угорський король Бела IV шляхом мирного договору зумів відвернути подальшу війну й помирити австрійського герцога з німецьким імператором Фрідріхом II Гогенштауфеном. При цьому особисто помирився з волинським князем Данилом Романовичем [3, с. 194 – 195].

Особливості взаємодії з Угорським королівством впливали й у подальшому на політичні стосунки Волинського князівства з Австрійським герцогством. Так, за свідченнями Іпатіївського літопису: «в кінці 1248 – на початку 1249 року: «Прислав король угорський до Данила просити в нього допомоги, бо має він війну і битви з німцями» [6, с. 540].

У той час уже могутній та єдиновладний король Русі-України – великий князь Данило Романович Галицький погодився допомогти угорському королю Белі IV в оволодінні Австрійським герцогством і уклав з ним військово-політичний союз [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

У 1247 році між Угорщиною і Руссю-Україною був укладений союзний договір, за яким князь Лев одружився з угорською принцесою Констанцією. Укладення союзу з Угорщиною здійснювалося королем Русі-України, великим князем

Данилом, для того, щоб закріпити свій вплив у Центральній Європі й отримати свою частку з австрійської спадщини [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Крім того, закріплення великого князя Русі-України Данила Романовича в Австрії надавало йому додаткового авторитету, сприяло схваленню володарів Центральної та Західної Європи до підготовки хрестового походу проти монголо-татар [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

У червні 1246 року з цією метою великий князь Русі-України Данило Галицький разом з угорським королем Белою IV проводить бойові дії проти австрійського герцога Фрідріха II. За свідченням джерел, україно-угорські війська зустрілися з австрійськими військами в битві при Лейнци й: «...від руки руського короля в цій битві загинув австрійський герцог Фрідріх II Бабенберг» [2, с. 205 – 211].

Оскільки австрійський герцог Фрідріх II Бабенберг не мав сина, тому Австрія, як васал, повинна була відійти німецькому імператорові Фрідріху II Гогенштауфену. На зустрічі великого князя Русі-України Данила й угорського короля Бели IV з послами імператора Фрідріха II Гогенштауфена у місті Пресбурзі були тимчасово вирішені всі спірні питання щодо володіння Австрією [11, с. 140].

При цьому угорський король Бела IV й володар Русі-України Данило не залишили своїх планів щодо заволодіння Австрією [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

У 1252 році, як зазначає Руський літопис: «...король угорський шукає допомоги для заволодіння Австрією і послав посла до великого князя Данила говорячи. Пошли мені сина Романа, я дам за нього сестру герцогову і дам йому землю Німецьку» [6, с. 545].

Був підписаний новий договір між великим князем України-Руси Данилом та угорським королем Белою IV, згідно з яким племінниця покійного австрійського герцога Гертруда, дочка старшого брата австрійського герцога Фрідріха II, який помер у 1248 році, ставала дружиною князя Романа й їм передавались, за підтримки української та угорської військових організацій, всі політичні права на володарювання в Австрійсько-герцогстві [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

У покійного австрійського герцога Фрідріха II була ще сестра Маргарита, на той час – вдова, яка теж претендувала на володарювання Австрією. Однак, за німецьким правом, жінка з правлячого роду, яка вийшла заміж, втрачала право на австрійський престол. Наприкінці 1251 р. Маргарита Бабенберг вийшла заміж за чеського королевича Пшемисла II Оттокара, який вважав себе основним претендентом на Австрійське герцогство [11, с. 140].

У пилу такої політичної боротьби за австрійську спадщину, як свідчать німецькі джерела, у 1248 році при зустрічі в Братиславі «русський ко-

роль Данило, угорський король Бела IV та імператорські послі обговорювали питання про майбутнє австрійських земель». Про ці зустрічі й переговори йдеться й у Руському літописі XIII століття: «...прислав король угорський Бела IV до Данила послів, просячи його на поміч. Є мені рать і війни з німцями. І пішов йому на поміч і прийшов на Погожу. І прийшли бо були послі німецькі до нього, бо цезар утримував один Відень і землю Ракушську і Штирську, герцог бо Фрідріх II уже убитий був». Восени 1251 року в боротьбу за австрійську спадщину втрутився чеський король Пшемисл II Оттокар, який за підтримкою частини австрійських баронів й австрійського духовенства вступив з великим чеським військом в Австрію і проголосив себе Австрійським герцогом» [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

У лютому 1252 року він закріпив свій статус в Австрії шлюбом з уже не молодою сестрою австрійського герцога Фрідріха II, Маргаритою Бабенберг, яка офіційно передала свої права й всі свої австрійські володіння чеському королю Пшемислу II Оттокару [15, р. 89; р. 312].

Угорський король Бела IV, у якого, за повелінням Папи Римського Інокентія IV, виховувалась з 1248 року племінниця покійного герцога Гертруда Бабенберг, вирішив втрутитися у боротьбу за австрійську спадщину. Угорський король Бела IV добився того, щоби Гертруда Бабенберг передала йому свої права на австрійські володіння. Оскільки угорський король не мав достатніх сил для ведення війни з могутнім Чеським королівством, він звернувся за підтримкою до володаря Русі-України Данила Романовича, обіцяючи йому теж певну частку надбань у Центральній Європі. Великий князь Русі-України Данило Романович зі своїм військом вирушив походом в Європу, на кордоні з Австрією зустрівся з угорським королем Белою IV. У цей же час за участю Гертруди Бабенберг та князя Романа Даниловича був оформлений договір, за яким син володаря України-Руси Данила Галицького, князь Роман Данилович, ставав після одруження з австрійською принцесою Гертрудою Бабенберг герцогом Австрії [13, с. 134 – 154].

На жаль, Руський літопис XIII століття не подає нам повного тексту договору, але угорські та австрійські джерела свідчать, що у першій половині 1252 року союз був офіційно закріплений шлюбом князя Романа Даниловича з австрійською герцогинею Гертрудою Бабенберг [14, с. 217 – 218].

Урочистості щодо вступу князя Романа Даниловича на австрійський престол проходили під Віднем у замку Гімберг за участю короля Русі-України великого князя Данила Романовича Галицького та угорського кроля Бели IV [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Цікаво, що у цих подіях, як наголошував історик XX століття В.Т. Пашуто, Папа Римський

Інокентій IV по відношенню до австрійського спадку зайняв двояку позицію. Спочатку Папа Римський Інокентій IV признавав спадкові права на Австрійське герцогство Гертруди Бабенберг, коли вона була дружиною Володислава Чеського, потім, у 1253 році, Папа Римський Інокентій IV признав законність шлюбу й права на Австрію чеського короля Пшемисла II Оттокара з сестрою герцога Маргаритою й почав титулувати останнього Австрійським герцогом [15, с. 256; с.124 – 145].

Та ситуація швидко змінилася, оскільки військо чеського короля внаслідок могутнього удару україно-угорської коаліції змушене було покинути Австрію. Після завоювання Австрії князь Роман Данилович та його дружина Гертруда Бабенберг стають володарями Австрії. Отже, вперше за всю історію українсько-австрійських взаємин український князь Роман вступає на австрійський престол і стає австрійським герцогом, що мало велике значення на той час для зростання авторитету української держави [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Герцог Роман I Данилович, як незалежний австрійський володар, з метою створення коаліції європейських держав проти монголо-татар міг самотійно звертатися до володарів держав у Центральній й Західній Європі й вести переговори з ними про надання військової допомоги Русі-Україні для боротьби проти монголо-татар. У цей час в державах Західної Європи у нього з'являються однодумці та союзники, серед яких слід виділити могутнього баварського князя та польських князів, які боялися зміцнення чеського короля Пшемисла II Оттокара [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Австрійського герцога Романа I Даниловича підтримували й австрійські барони, серед яких найвпливовішим був барон Бернард Проуель. Таке швидке зміцнення герцога Романа на австрійському престолі, запровадження ним стратегічних союзних зв'язків налякало «союзного» угорського короля Бела IV, який побоювся втратити Австрійське герцогство з-під свого впливу. Згідно з укладеним договором, що був підписаний між австрійським герцогом Романом I та угорським королем Белою IV, останній повинен був сприяти військовою допомогою утвердженню герцога Романа I на австрійському престолі. Угорський король Бела IV зобов'язувався присилати у випадку необхідності на допомогу угорське військо. Без будь-яких пояснень угорський король Бела IV відмовився надавати австрійському герцогу Роману I допомогу й почав вимагати від нього австрійські землі в обмін на землі в Угорщині [13, р. 599].

Однак австрійський герцог Роман I Данилович відхилив цю пропозицію, залишивши за собою цілісність Австрії, й почав за допомогою своїх військ і військових загонів відданих йому австрійських баронів захищати Австрійське гер-

цогство від чеського короля Оттокара [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Як засвідчують чеські джерела, Оттокар Чеський вступив з великим військом в Австрію. Австрійський герцог Роман I, що вибрав за резиденцію Австрійського герцогства замок Гімберг, що поблизу Відня, вміло відбивав напади чехів. Утримуючи свої позиції у замку Гімберг, герцог Роман I надіявся на військову допомогу угорського короля Бела IV, оскільки, як зауважують джерела, «угорський король створив договір і поклявся, що буде допомагати герцогу Роману I» [6, с. 554].

Сучасний український дослідник М.Ф. Котляр вважає, що угорський король побажав перетворити австрійського герцога Романа I з частинною контрольованою ним Австрією у свого васала, однак австрійський герцог Роман I, розуміючи це, не бажав цього й намагався залишитися повноправним володарем Австрії. У цей час він навіть вступив в переговори з чеським володарем Пшемислом II Оттокар, який використовував задля утвердження в Австрії хитрощі проти герцога Романа [5, с. 122–123].

Як свідчать історичні джерела, угорський король Бела IV почав робити все для того, щоби поскоріше завершити правління Романа в Австрії. Зокрема, у Руському літописі XIII століття йдеться про те, що: «Пшемисл II Оттокар неодноразово намагався штурмом взяти замок Гімберг, та Роман з успіхом відбивав усі наступи. Тоді чеський король Пшемисл II Оттокар сказав Роману – відійди від угорського короля й самі розділимо Німецьку землю» [6, с. 554].

Та австрійський герцог Роман I відмовився віддати Чехії частину австрійських земель. Щодо угорського короля, то він дав слово королю угорському Бела IV й не може не виконати угоди. При цьому австрійський герцог Роман I усі пропозиції чеського короля Пшемисла II Оттокара відправив угорському королю Бела IV одночасно з проханням про військову допомогу [6, с. 555].

Однак, як констатував руський літописець, угорський король не прислав йому допомогу, а навпаки, забавив його австрійських міст й обіцяв йому замість них дати інші міста в Угорському королівстві [6, с. 555]. Видатний український вчений М.С. Грушевський зауважував, що угорський король Бела IV побажав, щоб австрійський герцог Роман I передав йому усі австрійські замки й землі, що належали його дружині Гертруді Бабенберг, а сам отримав землі в Угорщині й тим самим став васалом угорського короля Бела IV [1, с. 75].

З цього питання сучасний український вчений М.Ф. Котляр вважає, що угорський король захотів перетворити незалежного австрійського герцога Романа I з самотійного володаря в свого васала, забравши при цьому у своє володіння Австрійське герцогство, а Роману надати одну з угорських провінцій. Щось подібне він зробить у

1245 році зі своїм зятем, чернігівським князем Ростиславом, розбитим великим князем Руси-України Данилом Романовичем під час Ярославської битви у 1245 році [5, с. 123].

У цей же час володар Руси-України Данило Романович прикладав усіх зусиль, щоб допомогти сину утримати за собою Австрійське герцогство. Розуміючи, що Австрійське герцогство без допомоги не зможе зупинити військо чеського короля Оттокара й щоб відвернути його від нападу на Австрію та переключити на захист власної держави, володар України-Руси вирішив зробити напад на Чехію [13, р. 599].

Наступ на Чехію був задуманий як комбінований. З заходу на підтримку австрійського герцога Романа I Даниловича вийшов з військами князь баварський, руські й польські володарі наносили удар по Чеському королівству з півночі на місто Опаву. Угорський король теж вирушив зі своїм військом на Австрію та, не зумівши штурмом взяти чеське місто Оломоуц, надовго застряв під ним. Судячи зі свідчень західноєвропейських джерел та наших літописів, похід був підготовлений фундаментально [12, р. 573; р. 805].

У похід пішов сам володар Руси-України великий князь Данило, його син князь Лев, а також прийшла поміч від князя волинського-київського Василька. У похід пішли союзні Данилу литовські князі Товтавил та Едвид. З боку польських володарів – краківський князь Болеслав Стидливий, зять угорського короля Бели IV, князь Володислав, син Казимира Ласкононого, Межек князь Опольський [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Та польські князі, як засвідчують історичні джерела, воювали проти Чехії з небажанням. Вони таки виступили на боці великого князя Данила, боячись з боку останнього наводу монголотатар. Особливо неохоче воював польський князь Володислав Опольський, володіння якого знаходились поблизу Чехії [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Краківський князь Болеслав теж воював без великого бажання. Угорський король Бела IV, щоб втягнути його у війну проти Чехії, змушений був використати свої права тестя. Як висловився літописець: «Болеслав не хотів іти на війну, та дружина його Кінга, дочка угорського короля Бели IV допомагала великому князю Данилу словами». Для походу великий князь Данило Романович привів своє військо в Краків, об'єднався з князем Болеславом Стидливим, князь Володислав приєднався до них на Одрі біля міста Козин. Після злучення українсько-польські війська рушили у бік Чехії. Однак, як зауважують джерела, особливого успіху цей похід не мав через пасивність польських князів. Цей похід охопив незначну територію сілезько-моравського кордону. Результатом походу стало розорення околиць чеських міст: Опави, Глубочиці та Нессіделя [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

Руський літописець XIII століття надає велике значення цьому походу, однак відзначає, що, у зв'язку зі зрадою польських князів, основної мети – допомоги герцогу Роману I в Австрії проти чеського короля Пшемисла II Оттокара – не було досягнуто, й тому через певний проміжок часу, будучи не в змозі оборонитися, князь Роман змушений був покинути Австрію. Літописець зберіг нам цікаві свідчення про останні місяці перебування герцога Романа I Даниловича на австрійському престолі в обложеному чехами замку Гімберг, чекаючи на допомогу від свого батька та угорського короля. Однак, австрійський герцог Роман I, розуміючи що замок Гімберг не в змозі буде довго тримати оборону, за допомогою австрійського барона Бернарда Проуселя пробився зі своїм військом із замку й подався за поміччю до Руси-України, щоб за допомогою військ Руси-України відновити своє панування в Австрійському герцогстві [8, с. 368].

Не дивлячись на те, що похід на Австрію був невдалим: князь Роман Данилович не зумів утриматися на австрійському престолі, володар Руси-України великий князь Данило повертався із австрійського походу розчарований своїми європейськими союзниками, – сам факт перебування українського князя Романа майже рік володарем Австрії – герцогом Романом I – є знаковим в українській історії [9, с. 368 – 369; с. 259; с. 273 – 277].

Польський дослідник Б. Влодарський у висновку політичних устремлінь короля Данила в Європі наголошував: «що подальше володарювання герцога Романа I в Австрії могло б суттєво зблизити Русь-Україну з Німецькою імперією і заставити Європу в особі короля Русі Данила побачити керманіча хрестового походу проти монголо-татар. Хоча зрада угорського короля Бели IV, який побоювався посилення впливу України-Руси в Центральній Європі, не дала можливості реалізуватися планам короля Данила, однак вступ в Європу був недаремним. Державна могутність Руси-України стала відчутною, це ще більше зміцнило її авторитет в Європі, посприяло негайній офіційній коронації головою Союзу католицьких держав, Папою Римським Інокентієм IV великого князя Данила на короля Русі» [11с. 140 – 141].

За таких обставин доля сина короля Данила, австрійського герцога Романа I в Австрії була нещасливою, через неможливість захищати цю країну він покинув Австрію й прибув до батька Данила в Русь-Україну. Оскільки великий князь Данило був розчарований угорськими та польськими союзниками у боротьбі за Австрію, він більше не бажав відновлювати велику війну в Європі. В цей же час з Європи від голови Союзу католицьких держав, Папи Римського Інокентія IV були запевнення, що великий князь Данило після офіційної коронації на короля Русі, за умов

невтручання в австрійські справи, матиме велику військову допомогу від могутнього Чеського королівства для війни проти монголо-татар [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

У таких політичних реаліях король Руси-України Данило укладає союз з Литовським князівством, за яким бувший австрійський герцог Роман I стає зятем великого литовського князя Войшелка, отримує у володіння міста Новогрудок і Слонім та стає князем всієї Чорної Русі [6, с. 555].

У висновку дослідження зазначимо, що після невдалого походу короля Руси-України великого князя Данила та його баварського, угорського, польських та литовських союзників на Австрію король Руси Данило після офіційної коронації у 1253 році назавжди знімає свої претензії щодо Австрійського герцогства, за обіцянки Чехії, Угорщини, Польщі, Литви, Тевтонського Ордену, голови Союзу католицьких держав, Папи Римського Інокентія IV стосовно участі всіх цих європейських країн у хрестовому поході проти монголо-татар [4, с. 202 – 206; с. 368 – 375].

За таких політичних домовленостей у 1253 році відбулась офіційна коронація у Дорогичині великого князя Данила на короля Руси. При цьому Австрійське герцогство задля укладення союзної угоди Руського королівства, Чеського королівства, Угорського королівства, Польського королівства, Тевтонського Ордену та Литовського князівства проти монголо-татарської держави Золотої Одри було поділено на дві частини між угорським королем Белою IV та чеським королем Пшемислом II Оттокаром [11, с. 140 – 141].

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1991. – Т. III.
2. *Записки Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка.* – Львів, 1930. – Ч. II.
3. Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ «Нова зоря», 1999.
4. Ідзьо В.С. Дипломатичні відносини Української держави з Австрійським герцогством в середині XIII століття (1235 – 1253 pp.). Науковий Вісник Українського Університету. – М., 2001. – Т. I.
5. Котляр М.Ф. Дипломатія Галицко-Волынской Руси в XIII в. // В сборнике «Восточная Европа в исторической ретроспективе». – М., 1999.
6. *Летопись по Ипатьевскому списку.* – СПб., 1871.
7. Пауцто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М., 1950.
8. *Руський літопис.* – К., 1989.
9. Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ «Нова зоря», 1999.
10. Сахаров А.Н. Дипломатія древней Руси. – М., 1950.
11. Сахаров А.Н. Дипломатія Святослава. – М., 1982.
12. Wlodarski B. Polska i Rus. – Warszawa, 1966.
13. Huber A. Die steirische Reimchronik und das osterreichischen Geschichtsforsch und. – Innsbruck, 1883.
14. *Monumenta Germanika Historica.* – Hannoverae. 1890. – Т. 5. – Pars 1.
15. Fischetr M. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). – Wien, 1815. – № 60.
16. *Fontes Rerum Bohemicarum.* – Praze, 1874. – Т. II, Т. III.

Ідзьо В.С. Політичні взаємовідносини Руси-України з Австрійським герцогством середини XIII ст.

У статті досліджуються політичні взаємовідносини Руси-України з державами Центральної та Західної Європи у XIII столітті.

Основний акцент концентрується на політичних відносинах Руси-України з Австрійським герцогством напередодні коронації великого князя Руси-України Данила Романовича Галицького на короля Руси у 1235 році.

Ключові слова: Австрійське герцогство, Русь-Україна, Гертруда Бабенберг, Роман I Данилович, великий князь Данило Романович Галицький, угорський король Бела IV.

Ідзьо В.С. Политические взаимоотношения Руси-Украины с Австрийским герцогством середины XIII вв.

В статье исследуются политические взаимоотношения Руси-Украины с государствами Центральной и Западной Европы в XIII веке.

Основной акцент концентрируется на политических отношениях Руси-Украины с Австрийским герцогством накануне коронации великого князя Руси-Украины Данила Романовича Галицкого на короля Руси в 1235 году.

Ключевые слова: Австрийское герцогство, Русь-Украина, Гертруда Бабенберг, Роман I Данилович, великий князь Даниил Романович Галицкий, венгерский король Бела IV.

Idzo V.S. Political relations with Rus-Ukraine Austrian Duchy in the middle of the XIII century

The article deals with the political relations of Rus-Ukraine with the states of Central and Western Europe in the thirteenth century.

The main focus concentrates on the political relations of Rus-Ukraine of the Austrian Duchy in the middle of the XIII century on the eve of the coronation of Grand Prince of Rus-Ukraine Danylo Romanovich King of Galician Rus in 1235 year.

Keywords: Austrian duchy, Rus-Ukraine, Gertrude Bubenbergs? Roman Danilovich, Grand Prince Daniel Romanovich Galician, Hungarian King Bela IV.